

УДК 811.161.2'42

## СІМЕЙНИЙ ҐЕНДЕРНИЙ КОНФЛІКТ ОЧИМА ЛІНГВІСТА

Войцехівська Н. К.

*У статті розглядаються основні аспекти вербальних побутово-сімейних конфліктів, спричинених ґендерними особливостями комунікантів. Описуються типи конфліктів з погляду джерела, поведінки учасників, рівня конфліктності. Систематизуються причини виникнення протиріч між членами родини, а також шляхи їхнього врегулювання.*

*Ключові слова:* ґендер, діалогічний дискурс, сімейний конфлікт, стиль комунікативної поведінки, стереотипна сімейна роль.

*В статье рассматриваются основные аспекты вербальных бытовых семейных конфликтов, порождаемых гендерной особенностями коммуникантов. Описываются типы конфликтов с точки зрения источника, поведения участников, уровня конфликтности. Систематизируются причины возникновения противоречий между членами семьи, а также пути их урегулирования.*

*Ключевые слова:* ґендер, диалогический дискурс, конфликт, стиль коммуникативного поведения, стереотипная семейная роль.

*The article deals with the main aspects of verbal domestic and family conflicts caused by gender of communicators. The types of conflicts in terms of the source, participants' behavior, the level of conflict etc. are described. The causes of conflicts between family members and the ways of their overcoming are systematized.*

*Key words:* gender, dialogical discourse, family conflict, style of communicative behavior, stereotyped family role.

---

*При добрій годині – брати й побратими,  
а при лихій годині – немає й родини.*

Інтерес до ґендерних проявів комунікації не випадковий: ґендер виступає однією з характеристик, що найповніше розкриває сутність індивіда в соціумі: відображає відмінності в ролях, поведінці, ментальних і емоційних характеристиках між чоловічим і жіночим.

Під ґендером розуміють не біологічний фактор, а багатокомпонентний соціокультурний феномен, що зумовлюється тенденцією до антропоцентризму та інтеграції різних галузей гуманітарних знань. Навіть у лінгвістиці ґендер досліджується з різних поглядів. Його вивчають у синхронії та діахронії (І. Є. Буяр, Н. М. Гоца та ін.), у соціолінгвістичному, психолінгвістичному, лінгвокогнітивному та лінгвокультурному аспектах (О. О. Дорош, О. В. Комов та ін.). Описуються ґендерні стереотипи й концепти (Л. О. Бессонова, С. С. Емірл'ясова, О. К. Рябікіна та ін.); етнічні та кроскультурні аспекти статево-рольової поведінки (А. К. Байбурін, О. В. Мітіна, В. Ф. Петренко та ін.); особливості комунікації представників різних статей (М. В. Богачева, О. І. Горошко, А. П. Мартинюк та ін.), у т. ч. вербальні й невербальні ґендерно марковані мовні засоби (Н. Д. Борисенко, Г. І. Емірсуйнова, Л. В. Солощук); міжстатеві відмінності у різних видах дискурсу (Н. Д. Борисенко, В. О. Дорда, Т. В. Панькова та ін.) тощо. Більше того, на сьогодні уже сформувався самостійний науковий напрямок, що отримав назву лінгвістичної ґендерології, або ґендерної лінгвістики.

Разом із тим, попри посилений інтерес дослідників до питань ґендеру та його відображенні у мові, ряд проблем є недостатньо вивченим. Зокрема, йдеться про взаємодію ґендеру та конфліктності. Метою цієї розвідки є опис комунікативної поведінки чоловіка і жінки (дружини) в україномовному сімейно-побутовому конфліктному дискурсі.

Сімейний дискурс як невід'ємний елемент соціального життя найбільш специфічно презентує ментальність і визначається як комунікація споріднених сімейними зв'язками осіб, якій притаманні іррелевантність офіційної регламентації комунікативної поведінки, відсутність жорсткого сценарію комунікації, часової і протокольної регламентованості, порядку передачі комунікативних ходів [1].

Сімейний конфліктний дискурс є дискурсом, що визначається трьома основними параметрами (3) – сферою комунікації (сімейна), характером комунікації (конфліктний) та адресантно-адресатною конфігурацією. В його основі лежить “протиборство між членами сім'ї на підґрунті зіткнення протилежно спрямованих мотивів і поглядів” [2], інтересів, цілей і потреб; загострення суперечностей двох членів сім'ї, відстоювання ними своєї думки у процесі розв'язування певної проблеми, яка є особистісно значимою для кожного учасника сімейного конфлікту [10, с. 100].

Сімейний конфлікт містить у собі сварки між подружжям, батьками, дітьми, родичами та конфронтацію поколінь. Таким чином, аналізуючи сімейний дискурс у площині рольових відносин, прийнято вважати його складниками матримоніальний/шлюбний дискурс (спілкування “чоловік – жінка”), парентальний дискурс (спілкування “батьки – діти”), дискурс сублінгвів (спілкування “брати – сестри”) [9, с. 96; 14, с. 96], а також конфліктний дискурс родичів.

Незалежно від різновиду – матримоніальний, парентальний чи дискурс сублінгвів – сімейний конфліктний діалог творять його учасники – адресант й адресат. Вони є біосоціальними істотами з притаманними їм не лише психофізичними та психічними якостями, як-от властивості нервової системи, темперамент, індивідуально-психологічні особливості мислення, сприйняття тощо, але й характеристиками, що визначаються соціальними параметрами, міжособистісними стосунками, позицією в соціумі, ставленням до суспільних феноменів тощо [3]. Учасники сімейного конфліктного дискурсу не просто взаємодіють, вони спілкуються залежно від ґендерного стереотипу, соціальної та комунікативної ролі. Йдеться про стійкі, нормативно схвалені соціумом шаблони поведінки, що репрезентують дії, думки й почуття мовця і відповідають його соціальному статусу, комунікативній позиції в діалозі чи ґендерному набору характеристик, а отже, регулюються соціальними правилами участі в діяльності групи.

Стереотипи, що лежать в основі сімейних ролей, містять знання про права та обов'язки членів родини й дії, що відповідають чи не відповідають цим знанням, очікуванням. Напр., у сімейному дискурсі представлені стереотипні ролі ДРУЖИНИ (ДОМОГОСПОДАРКА, ВІРНА ПАРТНЕРКА, ПОДРУГА, КОХАНКА, ДІЛОВА ЖІНКА / УСПІШНИЙ ПРОФЕСІОНАЛ); ЧОЛОВІКА (ЗДОБУВАЧ-ГОДУВАЛЬНИК, ВІРНИЙ ПАРТНЕР, ДРУГ, КОХАНЕЦЬ, ДОМОГОСПОДАР); МАТЕРІ (ГОДУВАЛЬНИЦЯ, ПОДРУГА, ВИХОВАТЕЛЬКА); БАТЬКА (ГОДУВАЛЬНИК, ВИХОВАТЕЛЬ, ДРУГ) і ДИТИНИ (УТРИМАНЕЦЬ, ВИХОВАНЕЦЬ, ДРУГ) [2].

Зазначені ролі виражаються в конфліктному сімейному дискурсі у різні способи, як-от: 1) дескриптивно-оцінний спосіб – мовець описує дії носія ролі збіжні/незбіжні з стереотипними знаннями/уявленнями, очікуваннями, вимогами та на цій підставі оцінює його; 2) спонукальний спосіб – мовець спонукає носія ролі до здійснення дій, передбачених стереотипними вимогами, очікуваннями, знаннями/уявленнями; 3) каузальний спосіб – мовець здійснює вербальну дію через бажання/небажання дотримуватися рольових вимог, очікувань, знань/уявлень.

Побутово-сімейні конфлікти є найпоширенішим типом міжособистісних конфліктів. За оцінками спеціалістів, у 80-85 % родин відбуваються конфлікти, а у решти виникають суперечки [2]. Причини конфронтації у сімейно-побутовому дискурсі є різноманітними, адже “сім'я як відкрита складна соціальна система включає декілька підсистем, кожна з яких містить потенційні джерела конфліктів” [5].

У шлюбному та парентальному сімейному дискурсі – зокрема у повній сім'ї, що має два покоління, – найбільш конфліктогенними є стосунки у системі “чоловік – дружина” та “батьки – діти”, хоча нерідко конфліктують між собою й самі діти, а додаткові елементи напруження можуть міститися в стосунках із

іншими членами родини, які підтримують тісний зв'язок із сім'єю і впливають на її життєдіяльність.

Конфліктність між членами сім'ї може бути відкритою або латентною [7]. Напр., у матримоніальному дискурсі один із подружжя (або обоє) намагається приховувати такий стан справ у сім'ї, виходячи з інтересів дітей, матеріальної зацікавленості тощо. На відкриту чи приховану конфліктність спілкування в матримоніальному дискурсі може впливати асиметричність у віці, соціальному походженні, матеріальному забезпеченні, а також будь-які дрібниці й незначні деталі. У таких сім'ях навіть спілкування на нейтральні теми, включно з метаспілкуванням (про погоду, одяг тощо), є конфліктно небезпечним. Кооперативність у такому разі створюється штучно й вимагає додаткових зусиль мовців [14, с. 100].

Одну з причин посиленої конфліктогенності сімейно-побутового мовлення вбачають у тому, що члени родини досить тісно взаємодіють упродовж тривалого часу: "у такій системі інтенсивної взаємодії не можуть не виникати суперечки, конфлікти та кризи" [2]. Зокрема, встановлено прямий зв'язок рівня конфліктності між чоловіком і дружиною й тривалості сімейних стосунків. Якщо в романтичному періоді, що передує створенню шлюбу, мовці керуються настановою на взаєморозуміння та егалітарний (партнерський) стиль сімейної поведінки [13, с. 48-49], то подальше спільне проживання є досить конфліктним. Групу високого ризику становлять молоді сім'ї, що переживають процес формування спільних норм, поглядів і цінностей, який сам по собі є нелегким, тим паче в сучасних складних соціально-економічних умовах. Причини їхніх конфліктів залежать від "сімейного стажу". Зокрема, шлюби тривалістю до 1 року характеризуються боротьбою за головування у шлюбі, втручанням батьків подружжя в родинне життя та небажанням одного з членів подружжя позбавлятися батьківської опіки, узгодженням правил спільної життєдіяльності й мети співжиття, невмінням конструктивно вирішувати проблеми, безпідставними ревностями. В основі конфліктів у шлюбах тривалістю від 1 до 5 років лежить суперечність, зумовлена вибором між професійним становленням та опануванням батьківських ролей, неготовність до виконання батьківських ролей і суперечки з приводу сімейного виховання дітей, "перетягування" моделі функціонування батьківської родини у власну сім'ю, нерівномірний розподіл хатніх обов'язків. Шлюби тривалістю понад 5 років характеризуються суперечностями між виконанням професійних і сімейних ролей, надмірною зайнятістю, розбіжностями щодо способів використання вільного часу, проблемами з дітьми, невмінням раціонально використовувати кошти, егоїзм тощо [8, с. 66-67].

У сімейному дискурсі дослідники звертають увагу не лише на тривалість взаємостосунків, але на типи й проблематику конфліктів, на рівень конфліктності сім'ї у цілому. У зв'язку з цим, виокремлюють два основних типи сімейно-побутового конфлікту: інструментальний (функціональний) та структурний (дисфункціональний). Перший вирішується за наявності ефективної комунікації, другий – принципово не розв'язуваний. Другорядними типами сімейних конфліктів називають рольові конфлікти, конфлікти з приводу розподілу влади в сім'ї, конфлікти очікувань і реальної поведінки членів сім'ї, відкриті та приховані конфлікти тощо. Крім того, дослідниками розмежовуються сімейні конфлікти, спричинені закономірностями розвитку сім'ї як малої групи, і сімейні конфлікти, спричинені внутрішньоособистісними конфліктами одного чи кількох членів сім'ї. У цьому випадку сімейний конфлікт є наслідком внутрішнього особистісного конфлікту, вторинним за своєю суттю; тому розв'язанню міжособистісного сімейного конфлікту передує вирішення внутрішнього особистісного.

З погляду рівня конфліктності умовно виділяються три групи сімей: стабільні – що долають сімейні конфлікти; проблемні – що долають їх частково; нестабільні – що не долають конфліктів і мають негативну сімейну орієнтацію [12, с. 151; 14, с. 99]. Сучасні дослідження доводять, що для згаданих вище типів сімей характерні різні типи конфронтації. Так, у стабільних сім'ях конфлікти виникають, переважно, через відсутність однозначного уявлення про те, як саме належить виконувати сімейні стереотипні ролі – чоловіка, дружини, господаря, господині, батька, матері. Такі конфлікти, як правило, вирішуються конструктивно внаслідок позитивного фону міжособистісних стосунків. Натомість конфлікти в

нестабільних сім'ях пов'язані, головним чином, із незадоволенням у сфері захисту "Я"-концепції, що відображає потребу в коханні, відчутті власної значущості, гідності [12, с. 151-152].

За ступенем небезпеки для шлюбу конфлікти бувають: безпечні (виникають через об'єктивні труднощі, втому, "нервовий зрив"; швидко починаються і завершуються); небезпечні (спричинені протиріччями подружжя щодо лінії поведінки один одного; їхнє вирішення полягає в односторонній чи взаємній поступці) та особливо небезпечні (призводять до розлучень) [7].

За джерелом виникнення конфлікти і суперечки в сімейному дискурсі класифікують, як: 1) ціннісні конфлікти (розбіжність інтересів, цінностей), 2) позиційні конфлікти (боротьба за лідерство, визнання власного "я"), 3) сексуальні конфлікти (психосексуальна несумісність), 4) емоційні конфлікти (невдоволення власних потреб у позитивних емоціях: турботи, ласки, розуміння, підтримки тощо) та 5) побутово-економічні конфлікти (суперечливість поглядів на ведення домашнього господарства, розподіл хатніх обов'язків, фінансові негаразди) [7].

Поза цією класифікацією залишаються сімейні конфлікти, зумовлені іншими причинами. Зокрема йдеться про: пристрасть одного з членів подружжя до спиртних напоїв, азартних ігор; різні потреби та інтереси у проведенні дозвілля і відпочинку [5]; стосунки з родичами і друзями; виховання дітей; прийняття загальних норм поведінки; прояви ревнощів [10, с. 109]; несумісність рівнів тривожності; конфліктність одного члена подружжя; порушення гомеостазису системи сім'ї тощо.

На думку Т. О. Попович, конфліктнішими у сімейному житті виступають дружини [10, с. 109]. Вони є ініціаторами суперечок здебільшого у матеріальній сфері, що характеризує ставлення до грошей загалом, способів їх заробітку та витрачання зокрема. На цьому ж таки рівні знаходиться і сфера прояву ревнощів один до одного, сфера домінування та сфера стремління до автономії [10, с. 109-110]. Непорозуміння у цих сферах спричинені тим, що власна незалежність, особистий простір, індивідуальність у думках, поглядах і вчинках є досить важливими для членів подружжя (особливо молодих, які ще не дуже звикли до спільного сімейного "тандему"). Вони не вміють розуміти думки один одного з півслова, не вміють угадувати побажання партнера, часто не розуміють зміст дій чи вчинків своєї пари [10, с. 111-112]. Виховання дітей і виконання своїх батьківсько-материнських обов'язків також більше хвилюють жінок. Йдеться також про низький рівень залучення чоловіків-батьків до виховання малолітніх дітей [10, с. 113].

Сфера відносин молодого сім'ї з родичами та друзями є однаково конфліктно небезпечною і для дружин, і для чоловіків. Суперечки цього типу зумовлюються відсутністю знань і навичок правильно будувати міжособистісні взаємовідносини з власними батьками, із батьками свого чоловіка (дружини) та з іншими родичами [10, с. 109]. Однаково негативні реакції і в чоловіків, і в жінок викликає сфера рольових очікувань. Йдеться, насамперед, про чоловічу настанову на традиційний тип сімейних стосунків у побуті (коли жінка виконує більший об'єм хатньої роботи, а чоловік, якщо й допомагає, то лише у виконанні суто "чоловічої роботи"). І навпаки, жінки надають перевагу егалітарному типу, тобто розподілу сімейних обов'язків порівну або залежно від ситуації, що склалася.

Єдина сфера прийняття чи неприйняття загальних норм поведінки є більш конфліктно небезпечною для чоловіків, аніж для жінок [10, с. 113-114].

Аналізуючи значення різних чинників у контексті дестабілізації сімейних стосунків, варто підкреслити, що в динаміці конфлікту, особливо сімейного, значну роль відіграють емоції учасників. У сварці жінки часто згадують старі гріхи та провини чоловіка. Чоловіки, як правило, дотримуються проблеми, через яку виникла суперечка. У конфлікті жінки, швидше за все, готові заплакати, у той час як чоловіки вдаються до лайки. Це можна пояснити більшою схильністю жінок до стану пригніченості й депресії. Відчуваючи пригніченість, жінки думають про її можливі причини. Фемінна здатність "ретельно обмірковувати" призводить до нав'язливого фокусування на проблемі та збільшує вразливість жінки стосовно стрес-фактора. Чоловіки, навпаки, намагаються відсторонитися від депресивних

емоцій, концентруючись на чомусь іншому, напр., здійснюючи фізичну активність, аби у такий спосіб розрядити негативну напругу, що виникла [6, с. 40].

Від того, наскільки яскраво проявляються емоції, як впливають на поведінку сторін, значною мірою залежатиме характер перебігу конфлікту і можливість його мирного урегулювання.

Експериментально доведено, що існують істотні ґендерні розбіжності у виборі тієї чи іншої стратегії вирішення сімейного конфлікту. У цілому жінки проявляють більше терпимості і тяжіють до компромісного стилю врегулювання протиріч. Іншими стилями з “жіночого арсеналу примирення” виступають конкуренція, співпраця та пристосування. Неактуальним для жінок є стиль уникнення конфлікту. На відміну від жінок, чоловіки не надають переваги якомусь одному стилю поведінки в розв’язанні конфлікту. Найчастіше вони вдаються до компромісу, пристосування та уникнення; рідше – до співпраці; майже ніколи – до конкуренції [10, с. 105-115].

Запобігання і вирішення сімейно-побутових конфліктів залежить не лише від їх суб’єктів – подружжя чи дітей, але й від усіх членів сім’ї. Як свідчить практика, часто при розв’язанні сімейних конфліктів користуються послугами посередників – друзів, знайомих, родичів.

У будь-якому разі і суб’єкти конфлікту, і посередники мають бути обізнаними із умовами попередження та врегулювання протиріч.

До найзагальніших шляхів попередження сімейних конфліктів відповідно до соціально-психологічних закономірностей розвитку сім’ї зараховують: формування психолого-педагогічної культури, знань із основ сімейних відносин (у першу чергу це стосується подружжя); виховання дітей із урахуванням їхніх індивідуально-психологічних і вікових особливостей, а також емоційних станів; організація сім’ї на засадах рівноправності, формування сімейних традицій, розвиток взаємодопомоги, взаємної відповідальності, довір’я і пошани; формування культури спілкування [4].

Серед умов подолання сімейних конфліктів називають: усвідомлення і визнання суперечностей; бажання змінюватися та розвиватися; розуміння партнера, шляхів та способів досягнення цілей; здатність робити вибір і нести за нього відповідальність [11, с. 362].

Незалежно від способу розв’язання чи попередження конфронтації, важливе місце в аналізі сімейного конфліктного мовлення має поняття міцності сімейного союзу. До факторів сімейного зв’язку належать: емоційна та фізична близькість; сумісне проживання і його наслідки (спільне ведення господарства; спільне виховання дітей); юридична фіксація шлюбу [5]. Якщо якийсь із цих чинників порушується, то вся система зазнає дезорганізації. Першим, як правило, руйнується найбільш тонкий і делікатний емоційний зв’язок між подружжям. Руйнування емоційних зв’язків між чоловіком і дружиною навіть отримало спеціальну назву – “емоційне розлучення”, за яким слідує дестабілізація інтимних зв’язків, а далі – руйнівний вплив на інші види стосунків, аж до розпаду шлюбу [5].

Як бачимо, сімейний конфлікт виступає показником нестабільності сім’ї. Але, оскільки сімейні конфлікти неминучі, їхня роль у житті сім’ї позитивна (за умови адекватного і своєчасного вирішення). Особливо це стосується деяких дрібних сімейних сварок, що допомагають дійти згоди зі спірних питань і попередити назрівання ще більшого конфлікту.

Отже, сімейний конфліктний дискурс – це вербальне протистояння двох членів родини на основі наявних у них розбіжностей цілей, інтересів, потреб, поглядів. Незалежно від типу сімейно-побутового конфлікту (за джерелом конфлікту; за поведінкою конфліктуючих сторін; за рівнем конфліктності та ін.) жіночими стилями врегулювання конфронтації є компроміс, конкуренція, співпраця та пристосування, чоловічими – компроміс, уникнення, пристосування, рідше співпраця. Зазначені стилі вирішення протиріч корелюють із жіночою емоційністю і чоловічим раціоналізмом.

### Література

1. Бігарі А. А. Дискурс сучасної англomовної сім'ї : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / А. А. Бігарі. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2006. – 21 с.
2. Гридасова О. І. Спонукальний та каузальний способи актуалізації стереотипних ролей в англomовному сімейному конфліктному дискурсі / О. І. Гридасова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2011. – № 954. – С. 26-31.
3. Гридасова О. І. Стереотипна сімейна роль як чинник соціально-інтеракційної організації конфронтаційної мовленнєвої взаємодії О. І. Гридасова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2011. – № 972. – С. 17-23.
4. Дуткевич Т. В. Конфліктологія з основами психології управління / Т. В. Дуткевич. – К., 2005. – 456 с.
5. Курляк І. Деякі аспекти виникнення сімейних конфліктів / Ірина Курляк // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2009. – № 3. – С. 145-154.
6. Липницькая О. Г. Гендерный аспект отношений субъектов современной семьи / О. Г. Липницькая // Человек и образование : Академический вестник Института образования взрослых Российской академии образования. – 2008. – № 4 (17). – С. 39-44.
7. Лобан Н. А. Конфликтология : учебно-методический комплекс / Н. А. Лобан. – Минск.: Изд-во МИУ, 2008.
8. Омельченко Л. Соціально-педагогічні причини виникнення конфліктів у молодих сім'ях / Л. Омельченко // Наукові записки Ніжинського державного університету імені М. Гоголя. – 2005. – № 4. – С. 64-66.
9. Осовська І. М. Реактивні репліки як преферовані/непреферовані реакції в німецькомовному сімейному дискурсі / І. М. Осовська // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2011. – Вип. 5 (ч. 2). – С. 95-98.
10. Попович (Гісем) Т. О. Гендерний аспект вибору молодими людьми стратегій вирішення сімейних конфліктів / Т. О. Попович (Гісем) // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – К., 2012. – Т. 8. Психологічна теорія і технологія навчання. – Вип. 8. – С. 99-115.
11. Руденок А. І. Теоретичні аспекти проблеми запобігання та подолання сімейних конфліктів / А. І. Руденок // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – К., 2011. – Т. XIII, ч. 3. – С. 358-364.
12. Русинка І. І. Конфліктологія. Психотехнології запобігання і управління конфліктом / І. І. Русинка. – К. : Професіонал, 2007. – 332 с.
13. Святенко Г. І. Підготовка до сімейного життя, формування молодих сімей та репродуктивна поведінка молоді / Г. І. Святенко // Молодь України у дзеркалі соціології. – К.: УІСД, 2001. – С. 48-60.
14. Солощук Л. В. Невербальні аспекти матримоніального діалогічного дискурсу / Л. В. Солощук // Вісник СумДУ. Серія "Філологія". – 2008. – № 1. – С. 96-104.